

A MINDENNAPI KENYÉR A SZERBEKNÉL

A kenyér az ember alapvető élelmiszere. A világ majdnem minden népe él vele, és szinte minden étel mellé használatos. Az élet forrásának és az emberi nem fennmaradásához szükséges feltételnek tartják. „A kenyér a természet nagylelkű ajándéka, semmi mással nem helyettesíthető ennivaló. Ha betegek vagyunk, a kenyeret csak akkor nem kívánjuk, ha már minden mástól elment az étvágyunk; s ha újra megkívánjuk, az már a gyógyulásunkat jelenti. A kenyér a nap minden részében, az élet bármely szakaszában fogyasztható, s illik mindenfajta főzelékhez; feljavít minden más ételt, a jó és a rossz főzeléknek is ő az atyja. Ha hússal, vagy bármely más étellel is esszük, akkor sem veszít semmit a saját kiválóságából. Annyira közel áll az ember természetéhez, hogy születésünktől kezdve szeretettel övezzük, s halálunk órájáig sem tudunk eltelni vele.”¹ Ezeket a kenyeret magasztaló szavakat 1872-ben írta le Párizsban Parmentiere francia tudós.

Egy orosz közmondás szerint „a kenyér a hadsereg legnagyobb szövetségese: a katona a gyomrával menetel”. „Minden asztal egyszerű asztal, amíg nem teszük rá a kenyeret. Abban a pillanatban »terülj, asztallá« változik.” – írta Svetozar Veljković.

A tésztát, amiből sütik, lisztből és vízből (tejből, savóból, vagy hasonlóból) gyúrnák, kovász vagy élesztő, valamint só hozzáadásával. „A kenyér, azaz péksütemény készítését kovász vagy élesztő hozzáadásával valószínűleg az egyiptomiak fedezték fel több mint ötezer évvel ezelőtt.”²

„A kenyér nem kísérő, hanem éppen fő étele volt minden egyiptominak. Az egyszerűbb néprétegek kizárólag ezzel éltek.”³

Az egyiptomiak a piramisok falain „szívesen festették meg nemcsak a kenyérsütés folyamatát, hanem különféle formájú kenyereiket is. Látunk dobozra hasonlító kerek kenyeret, s olyat, amely kis koporsóra emlékeztet, magasan kicsúcsosodó kenyeret, amely mintha a mexikói parasztok szalmakalapja lenne, azután a nők fonott kontyát felidéző, meg madár- és halformájú kenyeret, a piramis alakú kenyér pedig mintha a királysírok titkát sejtetné.”⁴

Az egyiptomiakat emiatt az ókorban „kenyérfalóknak” is nevezték, amint erről Milétoszi Hekatanosz is tanúskodik időszámításunk előtt 500 táján.

Azon kívül, hogy az emberi étkezés alapvető és nélkülözhetetlen eleme, a kenyér a történelem során a pénz szerepét is betöltötte, mivel egyfajta fizetőeszközként is szolgált. „A kenyér nemcsak mindenki fő eledele, hanem a kul-

túra bizonyos egysége, mértékegység is volt, amelyet a számításnál használtak. A kenyerek száma jelentette a gazdagságot, a sütőkemencék pedig úgyszólván pénzverdéknek számítottak. A kenyér végül fizetőeszköz is lett. Századokon át kizárólag kenyérben számolták a napszámot.”⁵

Létezik olyan vélemény, hogy étkezésükben a szerbek bőségesen fogyasztanak kenyeret. Egyesek szerint ez a szerb nép egyik sajátossága és jellegzetessége. Hogy mikor kezdték használni, nem lehet pontosan meghatározni. A szerb írásos emlékekben azonban a kenyeret először a Prizreni Aranybullában, a 14. század első feléből származó értékes történelmi dokumentumban említik először. Ezen kívül a kenyérrre és a gabonára vonatkozó rendeleteket Dušan cár Törvénykönyve is tartalmaz.

Ezt az alapvető élelmiszert a különféle népek sokféleképpen nevezik. A szerbek a *hleb* (=kenyér) szót használják. Ezen kívül más kifejezéseket is találunk a szerb irodalmi és köznyelvben. Az *-ac* kicsinyítő képzőnek a *hleb* főnévhez való hozzáadásával keletkezett a *hlebac* kifejezés, ami kenyerecskét, kis kenyeret jelent. A szerb *ije-zó* nyelvjárásban a kenyeret *hljebnek* mondják. Ezt a formát használja a délszláv származású muzulmánok többsége is. A szó eleji *h* elhagyása a szerb népnyelvben gyakori jelenség, s ennek következtében használatosak a *leb* és a *lebac* népi elnevezések. Valamikor a török eredetű *szknek* szót is használták, de ma már nagyon ritkán hallani. Az argóban olykor feltűnik a *panja*, amely a kenyeret jelentő latin *panis*ből származik.

Magát a *hleb* szót az ősi *hlefsz* kifejezéssel hozzák kapcsolatba. A Balkán térségében ez a gótoknál volt használatos. Az egyik közvetett bizonyíték, hogy közös germán alapja volt a *hleb* szónak, a *Hlaifs* gót szó. Ez a görög nyelvű Szentírás gót fordításában jelenik meg. Wulfila püspök fordította le, amikor gótok kisebb csoportját keresztelte meg Bizánc határán, a mai Bulgária északi részén. A becslések szerint a fordítás időszámításunk előtt 360 táján keletkezett, s ez a germán népek legrégebbi szövegemléke. Az eredetije nem maradt fenn, csak másolat őrizte meg. Ezt a 6. században írták a felső-itáliai Bobillio kolostorban. Ma az uppsalai Egyetemi Könyvtárban őrzik.

A mai német nyelvben a kenyér neve *Brot*. A *hlebnek* (kenyérnek) a gótban *Hlaifsként* megjelenő közös germán alapja azonban felfedezhető a német *Leib* és *Lebkuchen* szavakban. A *Leib* veknit jelent, a *Lebkuchen* pedig összetett szó, amelynek szó szerinti fordítása: mézeskalács. Az összetétel első részét itt nem 'kenyér', hanem 'mézes' értelemben használják, a második rész pedig kalácsot jelent.

A kenyér elnevezésének említett közös germán gyökere az angolszászoknál is megvan. A *hlaford* és a *hlefdige* összetett szavak őrizték meg. Az *ord* a *ward* (=őrség) főnév fiatalabb változata, a *Dige* pedig dagasztó nőt jelent. Ezek szerint a *hlaford* „a kenyér őre”, a *hlefdige* pedig „a kenyérdagasztó asszony”. Ezekben a szavakban is kifejezésre jutott tehát a kenyér iránti nagy megbecsülés. A kenyeret a legtekintélyesebb és legrátermettebb asszonyok dagasztották, s a legbátrabb, megsüveglét férfiak őrizték.

A hangzók összevonásával a fenti szavakból keletkezett a *lord* és a *lady*. A nyelv fejlődése során ezek a szavak elvesztették elsődleges jelentésüket, s a mai angol nyelvben a *lord* nagyurat, főnemest, előkelő embert, a *lady* pedig előkelő hölgyet jelent. Az angoloknál a *lord* cím gyakran a vezetőknévvel pá-

rosul, s a hivatalos használatban a személynevet helyettesíti, például David Owen helyett Lord Owen.

A szerbeken kívül a *hleb* elnevezést más szláv népek is használják, s majdnem a teljes szláv nyelvterületen megtalálható. Különbőféle formáit és változatait használják az ukránok (*hlib*), az oroszok (*hle*b), a csehek és a szlovákok (*chleb*), a lengyelek (*hleb*), a macedónok (*leb*) és mások. A szlovénoknál és a horvátoknál a kenyér *kruh*, de néhány horvát környezetben (Észak-Isztria, Bosznia középső része) hallani lehet a *hleb* szót is.

A szerb népnél a kenyérhez számos népszokás, hiedelem, kultikus cselekedet és hasonló fűződik, de jelen van a szerbek vallási életében, az egyházi szertartásokban is.

A szerbeknél (és a többi szláv népnél is) a kenyérral való kínálás a szívesen látásnak és a nagy megbecsülésnek a kifejezése. Sóval együtt kínálják a vendégnek az őszinte tiszteletnek és vendégszeretetnek a jeleként. A kenyérről és a sóról azt tartják, hogy „isteni erő van bennük”.⁶ Némely népeknél a különféle szövetségek és szerződés megkötése alkalmával is használják őket. Szokás ez a szerbeknél is, tekintettel arra, hogy „a kenyér és a só baráti szövetséget jelent”.⁷ Az őszinte barátságot és a testvéri kapcsolatot is kifejezi. Innen származik a legjobb barát *solljebnik* elnevezése, aminek értelmezése: „olyan ember, akihez kenyérral-sóval kötődöm”.⁸ Vuk Karadžić *Riječnikjében* is benne van. A kenyér és a só a békének és a mérhetetlen jószágnak, a megbocsátásnak és az emberszeretetnek a jelképe is. A vérbosszúnál a felkínált kenyér a megbékélésnek és a megbocsátásnak a jele volt. Elképzelhetetlen, hogy valaki kenyérré és sóra emeljen fegyvert, és nagy bűnnek számít. „Kenyer és só után nem szokás ölni.”⁹

A védszentünnepet (a „szlavát”, a keresztségben kapott név ünnepét) sokan a szerb nemzeti identitás egyik jelentős elemének tartják. Az ünnepi kalács (*slavski kolač*) a gyertyával, valamint a szentelt főtt és édes búzával együtt alapvető tartozéka az ünnepnek. Kötelezően szentelt vízzel gyúrnák, s a Napot jelképezve kör alakú. Az ünneplő család közös áldozati adományát testesíti meg, s kifejezi a védszenthhez és az Istenhez intézett imádságba foglalt kívánságokat.

A kalács felső részén különféle díszek vannak, amelyek közül a legfontosabb a liturgikus pecsét (népi elnevezése a *slovo*). „A pecsét négyzet alakú, amelyet kereszt oszt négy részre. A négy kisebb négyzetben Jézus nevének kezdőbetűit és a görög *nika* szó betűit írják, tehát: IS HS NI KA. A jelentése: A győzedelmes Jézus Krisztus. A kalácsra elegendő egy ilyen pecsét, de általában ötöt tesznek rá, hogy az egész felső részt díszítsék. Ha öt pecsétet tesznek rá, akkor azokat kereszt alakban helyezik el.”¹⁰

A kalács megtöréskor „balról (a negatív oldal felől) jobbra (a pozitív oldal felé) forgatják, s a háziak előrehaladása végett magasba emelik, hogy a vetés is a nap felé emelkedjen”.¹¹

Az ünnepi kalács mellett a szerb vallási szertartásokban más kenyereket is használnak, amelyeknek különféle elnevezésük és jelentésük van.

Sok szerb vidéken a fő karácsonyi sütemény a *česnica* (mézes, mazsolás, diós béles). Néhol *veselica* a neve. Vajdaságban és Temnićben ezt készítik újévre is. „Sok népszokás igen következetesen bizonyítja, hogy a *česnica* a szerb karácsonyi és újévi szertartási kenyér elsődleges típusa, amely még az

ősi szláv időkből származik. Neve a *čest*, rész, szerencse szóból ered, ugyanis részekre törik, és mindenki kap egy darabot, amelyből a szerencse is megjósolható. A nyugati szerbeknél a *česnica* a legfontosabb karácsonyi kenyér, s a hozzá fűződő szokások azt mutatják, hogy tulajdonképpen a vetést jelképezi, ugyanakkor pedig azt a hiedelmet is, hogy ettől a kalácstól függ majd a gabona termése, a jószág szaporulata, a házbeliek egészsége, a munka eredményessége és az egész ház jóléte.¹²

A kenyeret Jézus Krisztus jelképének is tartják: „Mert az az Istennek kenyere, amely mennyből száll alá és életet ad a világnak.”

A megszentelt kenyérnek, amelyet áldozáskor osztanak a hívőknek a pravoszláv templomokban, *nafora* a neve. Krisztus testét jelképezi. A *nafora* szó görög eredetű, s jelentése »magasztalom« (Krisztust). A nép a *naora* szót is használja.

A Miatyánk az egyik alapvető keresztény ima. A keresztény tanítás szerint „úgy keletkezett, hogy az apostolok megkérték Jézust, mondja meg, hogyan imádkozzanak Istenhez. Ő azt mondta, hogy imádkozzanak titokban és kevés szóval. Majd a Szent Hegyen először mondta el a Miatyánkot”. Ebben az imában is benne van a kenyér, mint az élet és a fennmaradás jelképe.

„*Hleb naš nasušnij, dažd nam dnes . . .*” – hangzik ószláv nyelven, amit magyarul így ismerünk: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma . . .”

Táplálkozásukban a szerbek különféle kenyeret használtak és használnak.

A fehér búzalisztból készült kenyér neve *somun*, néhol *samun*. A *somun* görög eredetű, törökből átvett szó. A görög *pszomion* (kenyér) szóból származik. „A *simit* fehér lisztből készült kis kerek bolti kenyér. A tésztát különleges kovással kelesztik. A kenyér tetejét olajjal kenik meg. Külön rendelésre a tésztába tejet is tesznek.”¹³ Etimológiailag még nem fejtették meg teljesen e szónak a jelentését, „nem tudni, vajon a latinból, vagy a szanszkritből származik-e”.¹⁴

A *baškot* (*beškot*, *biškot*) jól átsütött és kiszáritott kenyér, amely sokáig eláll. Elnevezése az olasz *biscottoból* származik, akárcsak a biszkvit (kétszersült). Valóban egyfajta kétszersült, amelyet hosszú utazásokra (karavánutakra), katonai menetelésekre vittek magukkal. A *devrekre* (törökperecre) emlékeztető ovális száraz süteményt is jelenthet. Az elnevezés Dalmáciában, Hercegovinában, Likában és Bosanska krajnában használatos. A *baškot*hoz hasonló a *koroman*. Ennek neve a török *kurumak* igéből származik, amelynek jelentése: megszártani.

A *pita* (*pite*) szó is idegen, görög-török eredetű. Ezt a sajátságos süteményt egymásra rakott, vagy összecsavart tésztalevelekből készítik. Lehet sós, vagy édes (*zeljanica* = zöldséges pite, *simnica* = túrós pite, vagy rétes, *baklava* = dióval, vagy mandulával töltött mézes rétes, *bundevara* = tökös rétes stb.). Más jelentése is lehet.

A Kelet-Szerbiában élő, vlah nyelvet beszélő szerbeknek több kifejezésük van a különböző fajtájú kenyerekre. A *pine* a kenyérnek a legtágabb értelemben vett általános elnevezése, míg a *pita* lágyan gyúrt fehér kenyeret jelent. A kukoricakenyér, málc náluk *turta*, de néhol lepényt is jelenthet. Hasonló értelmezésű a *malaj* szó is, amely kukoricakenyeret, de kukoricalisztet is jelenthet.

Sajátságos kenyérfajta a *pogača*, a különféle formájú vékony kenyér, amelyhez nem használnak kovászt. Maga a *pogača* kifejezés „a régi elrománosodott balkáni lakosságtól” származik.¹⁵

A *proja* kukoricakenyér, amelynek némely szerb vidéken *pura* a neve. Valamikor bőségesen jelen volt a nép ételmezésében, főleg inséges években. Egészen a 20. század elejéig a szerb katonaság ételmezésében is használták.

Annak a kenyérnek, amelyet egykor a szerb katonaság ételmezésében használtak, *tajin*, vagy *tajin* volt a neve. Ennek a török eredetű szónak a jelentése „porció, napi fejadag, katonakenyér, ellátmány”, s „a »meghatározni, elrendelni« jelentésű, arab eredetű *ta'yi* szóból jött létre”.¹⁶ Az 1910. évi hadbiztosi rendelet szerint a szerb katonaság ételmezésére az első balkáni háború előtt kezdték használni. „A szerb katonaság által használt tajin tésztaját barna búzalisztból gyúrták élesztővel és nátrium-bikarbonáttal. Élesztőnek kovászt használtak, azaz az előző napi dagasztásból elkülönített tésztát, amely egész éjjel savanyodott.”¹⁷ A szerb katonák mind a két balkáni háborúban és az első világháborúban is ezt a katonakenyeret ették. Jugoszlávia megalakulása után a régi jugoszláv hadsereg is ezt használta. „Egy kilogrammos kenyereket gyúrtak, ami egy katona napi fejadagja volt (három étkezésre). A tetejére bele nyomták a dagasztás dátumát. A 24 órásnál régebbi tajint nem adhatták oda a katonáknak, hanem kenyérlevest (*popara*) főztek belőle.”¹⁸

A kenyérrel (dagasztással, sütéssel, árusítással) kapcsolatban néhány szerb helynév és személynév is keletkezett.

A *hlebb*ből jött létre a *hlebar* főnév, amely olyan személyt jelöl, aki kenyeret készít, kenyere van, illetve bármilyen módon kapcsolatban van a kenyérrel. Önálló szerb családévként is feltűnik – *Hlebar*. Belgrádban két család is viseli ezt a nevet. A kenyérhez fűződik a *Hlebinski* családnév is. A belgrádi Hlebinski család eseh származású.

Újvidéken annak idején a kenyérről nevezték el a város egyik utcáját – *Hlebarski sokak*. Ez volt a mai Svetozar Miletić utca. A város legszűkebb központjában van, s egy időben ott élt és alkotott Jovan Jovanović Zmaj neves szerb író. Erdélyben 1479-ben a *Kenyermezőn* vívott nagy csatát a törökkel a magyarok és szerbek közös serege. A szerb harcosokat a Jakšić fivérek, Stevan és Dmitar vezették, a magyar sereg élén pedig Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem állt. Nagy áldozatok árán, a magyarok és a szerbek közösen fényes győzelmet arattak.

A kenyérrel hozzák kapcsolatba a dél-szerbiai *Lebane* város nevét is. Az elnevezésről két magyarázat is fennmaradt a néphagyományban.

Az első legenda szerint ezen a tájon valamikor egy császárnő uralkodott, aki beleszeretett a kondásba, és megszökött vele. Hogy a nagyurak ne foghassák el, a császárnő és a kondás kocsin szökött előlük. „Azon a helyen, ahol a mai Lebane fekszik, kiesett a kocsiból a kenyerek. Erről az esetről kapta Lebane a nevét.”

A másik magyarázat szerint a település neve a feudális időkből származik. A török uralom terhes korszakához kötődik az elnevezés. Az akkori lakoságnak még kenyere sem volt. „Radiš, a ni leba nemaš, pa otuda leba – ne. (Robotolsz, de kenyered nincsen, ebből jön a 'kenyértelen' név.)”¹⁹

A török eredetű *ekmek* úgyszólván teljesen kiveszett a szerb beszélt nyelvből, de fennmaradt az *ekmekčija*, *ekmedžija* és *ekmeščija* kifejezésekben. Ezek

mind péket jelentenek, s belőlük keletkeztek az *Ekmečić*, *Ekmešić* és *Ekmedžić* családnévek. Az Ekmečić a Neretva völgyében fekvő Prebilovci faluból (Čapljina környékéről) való tekintélyes szerb család. Ebből származik az ismert tudós, dr. Milorad Ekmečić egyetemi tanár, akit egyesek a szerb nemzeti program egyik fő ideológusának és megteremtőjének tartanak. Az *Ekmedžić*ek a mácsvai Slepčević faluban élnek. „A múlt század elején (az első szerb felkeléstől 1829-ig) költöztek oda Hercegovinából. György napját ünneplik.”²⁰

Ebből a török főnévből a szerbeknél földrajzi nevek is létrejöttek.

Ha Smederevo felől jövünk Belgrádba, a város bejáratánál fekvő térség, amely Mali Mokri Lugtól Mirijevóig terjed, az *Ekmekluk* nevet viseli. Ez úgy keletkezett, hogy a török *ekmek* szóhoz csatolták a szintén török *-luk* utóképzőt, számos így képzett török szó mintájára: *hajvanluk* (jószággal bánás), *džambasluk* (lőkupekedés) stb. Ezt a török utóképzőt eredeti szerb szavakhoz is hozzáadják: *lopovluk* (lopás, tolvajlás, csalás, szélhámosság, zsványosság), *nestašluk* (csintalanság, huncutság), *prostakluk* (durvaság, faragatlanság, neveletlenség) stb. Jelentését tekintve megfelel a szerb *-ština* utóképzőnek, például: *siromaština* (szegénység), *lopovština* (lopás, tolvajlás) stb. A *j* mássalhangzóknak a szó elejére való hozzáadásával keletkezett a *Jekmekluk* népi kifejezés, amelyet gyakrabban használnak, mint az *Ekmekluk* szót. Az *Ekmekluk* városrészen források voltak, amelyek a török uralom idején ivóvízzel látták el a belgrádiakat. A még ma is meglévő kutat Ekmekluk-kútnak (Jekmekluk-kútnak) hívják.

Az *akmak* az *ekmek* főnév változata, s ebből alakult ki *Akmačići* település neve. Ez a falu a szerbiai Nova Varoš közelében fekszik.

A *simidžija* a pék, aki a *simit*et süti. Bármilyen toldalék nélkül ez a szó önálló családnévként is előfordul – *Simidžija*. Ilyen nevű családokat a boszniai Glamoč környékén találni. A *somundžija* süti a *somun* nevű lapos, kerek, fehér kenyeret, s a Vukovar melletti Divošban van *Somundžić* családnév. A *pekar* eredeti szerb szó, s olyan embert jelöl, akinek kenyérsütés a foglalkozása. Ebből lett a *Pekarović* családnév, amely a Nagyikinda melletti Oroszlámosról származik. Így hívták az ismert verseci orvost, dr. Gavriło Pekarevićet is.

A *baškot* szó is megjelenik önálló családnévként. *Baškot* nevű családok a likai Donji Lapac melletti Zaklopac és Brotnja falvakban, valamint a Prijedor melletti Palančistében élnek (Szent Miklós a védszentjük). A szerémségi Ópazova melletti Surduik faluban is vannak *Baškotok*. A *koroman* is előfordul hivatalos családnévként. *Koroman* nevű családot Belgrádban is találni, ennek tagja volt a Crvena zvezda ismert labdarúgója, Ognjen Koroman.

A *pita* főnévből keletkezett a román *pitar* szó, amely a régi román államban egyfajta titulust jelentett. Olyan tisztviselőt jelölt, aki a kenyérsütésre, s általában az állami méltóságok ételmezésére felügyelt. Ez az egykori tisztség már régóta nem létezik, de néhány név még emlékeztet rá. Bukarest régi városrészében az egyik utca a Vos Pitar (Régi pitar) nevet viseli, ebben van a szláv nyelvek katedrája. Fennmaradt néhány családnévben is, amelyek közül néhány nálunk is megtalálható. Negotinban és a mellette levő Bukovče faluban megvan a *Pitarević* vlah családnév. Lehet, hogy nem az említett titulusból származik, de mindenesetre köze van a kenyérhez, illetve a pítéhez.

A *pogača*, s a pogácsát készítő és árusító *pogačar* szóból jött létre a *Pogačić*, *Pogačarević* és *Krspogačin* családnév. A *Pogačarević* család Vranje kör-

nyékéről származik. Így hívták a dél-szerbiai népfelkelés szervezőjét, Sima Po-gačarević néphőst is, akinek a nevéből az ismert vranjei bútorgyár nevét, a SIMPO betűszót alakították ki (SIM-a+PO-gačarević). A *Kršpogačín* család az észak-bánáti Mokrin faluból való, s valamikor *Kršpogačín* volt a neve.

A *proja* kukoricakenyér neve a *Proja* gúnynévként, ragadványnévként is fel-tűnik a šumadijai szerbeknél. Ebből származik a Projović családnév. Szerbiá-ban több *Projović* nevű család van, amelyek nincsenek rokonságban egymással. A *proja* szinonimája, a *pura* hivatalos családnévként is létezik. A *Pura* család a boszniai Visokóból származik, és Szent Miklós a védszentje. A *pura* szóból képződött a *purar*, ami olyan személyt jelöl, akinek a kukoricakenyérhez va-lamilyen köze van. A *Purar* nevű család a Bosanska Krupa melletti Glinicéből származik, György napján van a védszentünnepe. A vlah *turta* szóból alakult ki a *Turtić* családnév a Zaječar melletti Lubnici faluban.

Átvitt és metaforikus értelemben a kenyérrel különféle fogalmakat is meg-határoznak és összehasonlítanak.

A régi időkben, amikor szűkében voltak a kenyérnek, valóságos csemege és kevesek kiváltsága volt a kenyér (főleg a fehér). A gondtalan és fénytűző életnek a jelképe is volt. A *jesti beli hleb* (=fehér kenyeret enni) kifejezés azt jelentette: bőségben, jólétben élni. A halálraítélteknek kivégzésük előtt telje-sítették az ételre-italra vonatkozó utolsó kívánságukat, így fehér kenyeret is ehettek, amennyi beléjük fért. Tehát a kivégzésükig fehér kenyéren élhettek. A *biti na belom hlebu* (=fehér kenyéren lenni) kifejezés tehát régen azt jelen-tette: kivégzés előtt áll. Mai jelentése: nagy bizonytalanságban, szorongásban lenni, valamilyen kellemetlen csemény kibontakozására várni. Az *imati svoje parče hleba* (=maga kenyéren van) jelentése: önállósította, függetlenítette ma-gát, míg a *jede tudi hleb* (=más kenyerét eszi) azt jelenti, hogy valaki eltartja. A *jesti sa nekim so i hleb* (=egy sőt, egy kenyeret eszik valakivel) jelentése: közös háztartásban él valakivel, illetve jó barátságban van valakivel, a kenyere-spajtása valakinek.

A *dati nekome parče hleba* (=kenyeret ad valakinek a kezébe) azt jelenti, elősegíteni valakinek, hogy eltarthassa magát. Az viszont, aki nem látja (vagy nem akarja látni) a kenyeret nyújtó kezét, nem jó ember. Az hálátlan, haszon-talan, rosszindulatú, vagy ahogy a nép mondja: *namćor*. Ez a szó keleti eredetű. „a perzsa *nan* (kenyér) és *tyor* (vak) szavak összetételéből származik”.²¹ Tehát a szerb *namćor* „olyan ember, aki nem látja a kenyeret, amit adnak neki”. Idővel a jelentése bővült, s rossz természetű, rigolyás, bogaras, hóbortos alakra mondják.

A kenyérhez hasonlítva fejezik ki a jóságot is. A nemes lelkű, jó emberre mondják: *dobar je kao hleb* (=olyan, mint egy falat kenyér). A szerbeknél a kenyér az eskü tárgyát is képezheti: *leba mi!* (=kenyeremre mondom, foga-dom).

A szerbek nagyra értékelik, rendkívül becsülik a kenyeret. Ez benne van a hagyományaikban. A kenyér tisztelete mélyen gyökerezik a tudatukban, s az élet minden területén megnyilvánul. Megtörténik ugyan, hogy olykor súlyos szitokban említik: *lebac ti poljubim!* (=... a kenyeredet!), de ez rendkívül ritkán esik meg, nagy felindulás, düh közepette. Akkor sincs bennük olyan rossz szándék, hogy meggyalázzák, bemocskolják a kenyeret.

Van azonban a szerb népnél valami, amit még a kenyérnél is többre tartanak, ez pedig a tiszta orca – a becsület és a tisztesség, az emberiség és az ctika. Ezt bizonyítja a szerb közmondás is: *Jedi beli lebac i imaj crn obraz, Srbi ti neće zavideti* (=Lehet a kenyered fehér – ha az orcád sötét, egyetlen szerb sem fog irigyelni!).

KARTAG Nándor fordítása

JEGYZETEK

- ¹ Henrih Eduard Jakob: *Šest hiljada godina kruha* (németről fordítva), Zagreb, 1957, 47. old.
- ² Opšta enciklopedija, Beograd, 1978, III tom, 588. old.
- ³ Jakob, 46. old.
- ⁴ Jakob, 48. old.
- ⁵ Jakob, 46. old.
- ⁶ Veselin Čajkanović: *Mit i religija u Srba*, Beograd, 1973, 145. old.
- ⁷ Ibid, 146. old.
- ⁸ Ibid, 146. old.
- ⁹ Marko Miljanov: *Primeri čojstva i junaštva*, Beograd, 1984, 75. old.
- ¹⁰ Dimitrije Kalezić: *Krsna slava u Srba*, Beograd, 1984, 40. old.
- ¹¹ Špiro Kulišić, P. Ž. Petrović, Nikola Pantelić: *Srpski mitološki rečnik*, Beograd, 1970, 177. old.
- ¹² Ibid, 302. old.
- ¹³ Abdulah Škaljić: *Turcizam u srpskom jeziku*, Sarajevo, 1973, 565. old.
- ¹⁴ Ibid, 566. old.
- ¹⁵ Kulišić, Petrović, Pantelić, 177. old.
- ¹⁶ Škaljić, 596–597. old.
- ¹⁷ Budimir Pavlović: *Muzej srpske medicine*, Informator, Beograd
- ¹⁸ Ibid
- ¹⁹ Srebrica Knežević: *Lebane*, Beograd, 1958, 127. old.
- ²⁰ Milivoje Vasiljević: *Poreklo stanovništva Mačve*, *Godišnjak Međuopštinskog istorijskog arhiva*, br. 19, Šabac, 1985, 366. old.
- ²¹ *Glasnik Srpskog Učnog Društva*, knjiga 59, Beograd, 1884. god., 157. old.